

İzmirli İsmail Hakkı'da "Tasavvur"un Anlamı* Remziye SELÇUK**

Özet

İzmirli İsmail Hakkı (1869-1946) Felsefe Dersleri adlı eserinde mantık konularını tasavvurat ve tasdikât şeklinde ikiye ayırarak inceler. Tasavvurat bölümüne giriş yapmadan önce tasavvurun ne demek olduğunu ve diğer bazı kavramlardan farkını ortaya koyar. 'Tasavvur' kelimesini 'lafız' olarak ele almaz. Ona göre lafız, tasavvurun dille ifadesidir. Ayrıca, hayal, imaj gibi kelimelerden de oldukça farklıdır. İzmirli, tasavvurun anlamını ve diğer bahsettiğimiz kelimelerden farkını İlm-i Mantık ve Mi'yaru-l Ullum adlı eserlerinde ele alır.

Anahtar kelimeler: İzmirli İsmail Hakkı, Tasavvur, İmaj, Hayal, Mantık.

The Meaning of "Imagination" in İzmirli İsmail Haqqı

Abstract

In his work of Felsefe Dersleri, İzmirli İsmail Hakkı (Haqqı) considers subject of logic as in two parts: Tasavvurat (concept of idea) and tasdikât (assent). Before he starts about chapter of tasavvurat, he reveals what tasavvur means and shows differences from some other terms. He doesn't examine tasavvur as vocable. According to İzmirli, vocable is verbalization of tasavvur. It's also very different than "imagination, image". He takes the meaning of tasavvur and it's difference from other words that mentioned above on his work, İlm-i Mantık and Mi'yaru-l Ullum.

Keywords: İzmirli İsmail Haqqı, Imagination, Image, Concept of Idea, Logic.

Giriş

Bu çalışmamızda 'tasavvur' kavramı üzerinde durulacaktır. Çalışmanın amacı, öncelikle tasavvurun çeşitli kullanımlarını ortaya koymak ve İzmirli İsmail Hakkı'nın eserlerinden hareketle tasavvurun farklı bir kullanımına dikkat çekmek şeklindedir. Nitekim İzmirli, çalışmalarında tasavvuru lafız, hayal, imaj gibi kavramlardan farklı olarak ele alır. Tasavvur onun için tüm bilgilerin ilk adımındır. Bu metinde aynı zamanda tasavvur kelimesi dil-anlam açısından ve mantık ilmi çerçevesinde ele alınır.

* Bu makale doktora tezinden üretilmiştir.

** Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı.

Geleneğimizde klasik mantık konuları, tasavvurat ve tasdik olarak iki ayrıma tabi tutularak incelenir. Tasavvurat bölümünde kavramların analizi, delâlet türleri, beş tümel, tarif konuları; tasdik bölümünde önermeler, kıyas, burhan, cedel, safsata, mantık, hitabet ve şiire dair önermelerin bilgi açısından geçerliliği söz konusu olmuştur. Bilginin elde edilmesinin ilk aşamasının tasavvur olduğu söylenebilir. Nitekim tasavvur, nesnenin zihne düşen ilk suretini ifade etmek üzere kullanılır. Bundan dolayı tasavvur, sadece mantık için değil aynı zamanda en genel anlamda bilgi etmede önemli bir yere sahiptir. Bilim/ilimle ilgili yapılan tarifler, tasavvur ana kaidesi üzerine kuruludur. Nitekim bilgi (el-’ilm), bazı İslâm mantıkçılarına göre ‘akılda hâsil olan sûrettir’¹; suret ile geometrik bir şekil kastedilmez. İhvan-ı Safa’nın (10.yy), âlimi tarifi “nesneyi (şey) hakikatine uygun olarak tasavvur eden kişi”² şeklindedir. Kutbuttin Razi ‘Şerhu’ş-Şemsiyye’ adlı eserinde ilim-tasavvur ilişkisi “şeyin suretinin akılda husûlü olarak (tanımlanan) ilim (bilgi) ya sade/hükümsüz tasavvurdur (tasavvur feqat) ya da bir şeyi başka bir şeye olumlayarak (-dır) veya olumsuzlayarak (değildir diyerek) isnad etmek olarak (tanımlanan) hüküm ile birlikte bulunan tasavvurdur.”³ diyerek ifade ediyor.

Gazalî’ den (1058-1111) sonra tasavvur ve tasdik terimleri kelâm kitaplarının bilgi bölümünde bilgi konusu incelenirken ele alınmıştır. Bu açıdan Kelâm’da tasavvur ve tasdik ayrımı, ilk defa Kutbüddin er-Râzî’nin konu hakkındaki farklı görüşleri değerlendirdiği *er-Risâletü’l-ma’-mûle fi’t-tasavvur ve’t-tasdik* adlı risâlesiyle müstakil bir eserde ele alınmıştır.⁴ Daha sonraları bu şekilde tasavvur ve tasdik ayrımları yapılarak çalışmalar devam etmiştir. Ancak medrese geleneğimizde kalıplaşmış “Tasavvurlar Mantığı” sisteminin Türkiye’de bir arada okuttuğumuz “Kavramlar Mantığı”ndan ayrıştırılması gerekir. Esasen Türkiye’de okutulan Kavramlar Mantığı, bünyesinde Aristoteles’in, Batı Orta Çağ Mantığı’nın, Leibniz’in (1646-1716), Kant’ın (1724-1804) kavramla ilgili çeşitli fikirlerini barındırmaktadır. Oysa Osmanlı’nın eğitim müfredâtında okutulan tasavvur mantığı aynı anlamda değildir.⁵ Bunun farkında olacak ki, İzmirli İsmail Hakkı bu hususu desteklemek

¹ Cürcani, *Tarifât*, ter. Arif Erkan, Bahar Yay., İstanbul, 1997, s. 61.

² Necip Taylan, “Bilgi Maddesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, Cilt 6, 1992, s. 157-161, s. 159.

³ Ali b. Ömer Kâtibi, *El-Risâletü’ş-Şemsiyye fi’l-kava’idi’l-Mantikiyye*, (thk. Muhsin Bidarfer), 3. baskı, Kum, Menşûrat-ı Bidarfer, 2005, s. 30.

⁴ Mahmut Kaya, “Tasavvur Maddesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 40, 2011, s. 126-127, s.127.

⁵ Aytekin Özel, “İki Farklı Mantık: Kavramlar Mantığı ve Tasavvurlar Mantığı”, *VII. Mantık Çalıştayı Kitabı*, Mantık Derneği Yayınları, s.517.

amacıyla bazı mantıkçı ve felsefecilerin "tasavvur" kelimesini ele alış biçimlerine değinmiştir.⁶ Biz onun ilgili görüşlerini bu çalışmamızda inceleme konusu yapmaktayız.

A. Tasavvurun Tanımı

1. Tasavvurun Çeşitli Etimolojik ve Sözlük Anlamları

Arapça, 'صَوَّرَ' kökünden gelir ki bu fiil betim, yani bir nesnenin kendine özgü belirtilerini tam ve açık biçimde söz veya yazı ile anlatmak, tasvir etmek anlamına gelir.⁷ Bu fiilden türetilen *tasavvur*, تَصَوَّرَ "kendi kendine resmetme, düşleme, düşünme, zihninde canlandırma" sözcüğünden alınıdır. Ayrıca bu sözcük, 'سُورَة' 'صورة' "resmetme" sözcüğünün tefe'ul vezni (V) mastarıdır.⁸ Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisinde; "bir şeyi zihinde canlandırmak, tasarlamak" olarak tanımlanmıştır.⁹

2. Tasavvurun Literal Anlamları

Tasavvur kelimesi, terim olarak daha çok mantık ve epistemoloji alanında kullanılır. Bu başlık altında "mantık ilmi" çerçevesinde araştırılmaya çalıştırılacaktır.

Tasavvur, klasik mantık ana kaidesini teşkil eden kavramlardan biridir." İbni Sina (980-1037) "Zihindeki şeyler (a) ya dış dünyadan alınarak zihinde tasavvur edilen şeylerdir (b) ya da zihindeki şeylere, zihinde bulunmaları bakımından ilişen ve dış dünyada karşılığı bulunmayan şeylerdir. Dolayısıyla bu iki şeyin bilgisi bir sanatın işidir. Sonra bu iki şeyden biri, ona ilişen bir araz yönünden mantık sanatının konusu olur. Fakat mantık sanatının konusu olanın, o ikisinden hangisi olduğuna gelince o, ikincisidir. Ona ilişen araz ise onun 'nefs'te daha önce bulunmayan başka bir akli suretin meydana gelmesine ulaştırın veya bu ulaşmaya yarar sağlayan veya ulaşmayı engelleyen olmasıdır."¹⁰ demiştir. Görüldüğü üzere, İbni Sina tasavvur kelimesini "dış dünyada karşılığı bulunan ve bulunmayan şeylerin zihindeki durumu" şeklinde ifade etmiştir, denilebilir. Nitekim o, zihinde karşılığı bulunan ve

⁶ İsmail Hakkı İzmirli, *Felsefe Dersleri*, tâbi ve nâşiri: Hukuk Kitapçısı, Der Saâdet: Bâb-ı Âli Ebu's-Suûd caddesi 1330.naklen s. 65.

⁷ www.arapcasözlük.gen.tr, Erişim: 15.01.2018.

⁸ <https://www.etimolojiturkce.com/>, erişim: 14.01.2018.

⁹ Kaya, "Tasavvur Maddesi", s.126.

¹⁰ İbni Sina, *Kitabuş-Şifa, Mantığa Giriş*, çev. Ömer Türker, Litera Yay. İstanbul, 2006, s. 8-9.

dış dünyada karşılığı bulunan tasavvurların, mantığın asıl konusu olduğunu belirtmektedir.

Fârâbî (870-950) tasavvuru, tam ve eksik diye, tasdiki de kesin ve kesin olmayan diye iki kısma ayırır. Ona göre tam tasavvir, tanımların oluşturdukları tasavvurlardır. Eksik tasavvir ise bunun dışında kalan tasavvurlardır. Kesin tasdik “bir şey hakkında inandığımız şeyin [dış dünyadaki] varlığının, [zihinde] inandığımız şeyden farklı olması asla mümkün olmayacağı gibi, aynı zamanda bu inancın da başka türlü olması mümkün değildir. Öyle ki, kişinin ilk inancı hakkında herhangi bir inanç alındığında, bu inanç onun nezdinde ilk inançtan başka olamaz ve bu, sonsuza kadar böyle devam eder...” demiştir ve bunun dışında kalanlar ise kesin olmayan tasdiklerdir.¹¹

Cürcani, “Bir şeyin suretinin akılda hâsıl olmasıdır...”¹² şeklinde tanımlar.

Zeynüddin el-Keşşî'ye göre lafızlar ilk önce zihinlerde olan anlamlara delâlet eder. Sonra zihinlerde olan şey ayanda (dış dünyada) olanlara delâlet eder. Örneğin; kim uzaktan bir insan görürse ve mesela onu bir taş zannederse onu bu şekilde “taş” olarak isimlendirir. Sonra ona yaklaştığında onun canlı olduğunu bilir, fakat onu kuş zan eder ve “kuş” olarak isimlendirir. Sonra ona biraz daha yaklaştığında onun insan olduğunu anlar ve onu insan olarak isimlendirir. Tahayyüllerin farklılaşmasıyla isimlendirmelerin de farklı olması, isimlerin ilk önce dışarıdaki varlıklara değil de zihni suretlere delâlet ettiğini gösterir.¹³

Felsefeciler, tasavvir kavramı üzerine birtakım yorumlarda bulunmaktadır. Onlara göre, zihindeki deney öncesi (önsel, kabli, a priori) tasavvurlarla deney sonrası (ba'dî, a posteriori) oluşan tasavvurlar arasında bir ayrım yaparlar. İdealistler varlık, zorunluluk, imkân, birlik ve çokluk gibi önsel tasavvurların salt ve gerçek olduğunu savunurken deneyciler insan, hayvan, bitki ve bir varlığın deney sonrası zihindeki mâna ve tasavvurunun gerçek tasavvir olduğunu söyleyerek önsel tasavvurların varlığını kabule yanaşmazlar. Rasyonalistler ise gerçek sayılmaya en lâyık olanın önsel tasavvurlar olduğu iddiasındadır.¹⁴

¹¹ Fârâbî, *Kitâbü'l-Burhân*, (çev. Ömer Türker), Ömer Mahir Alper, Ankara 2008, s. 1-2.

¹² Cürcani, *Tarîfat*, s. 61.

¹³ Ali Rıza Şahin, *Zeynüddin El-Keşşî'nin Hadâîku'l-Hakâikadlı Eserinin Mantık Bölümünün Tasavvirat Kısmının Tahkiki, Tercümesi ve Değerlendirmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017, s. 60-61.

¹⁴ Kaya, “Tasavvir Maddesi”, s. 126.

İzmirli, *Felsefe Dersleri*'nde Batılı mantıkçıların tasavvur tanımlarına yer verir. Bunlardan Bossuet (1627-1704)¹⁵ tasavvuru, "iddia olunan bir konunun hakikatini hazırlayan şey" olarak tarif etmektedir. Poul Janet (1823-1899) ise tasavvuru, "lafız, tasavvuru bildiren şeydir. İfade olunan şeye lafız adı verilir."¹⁶ şeklinde tanımlamıştır.

Yukarıdaki tariflere göre tasavvur, epistemoloji ve mantık için temel bir kavramdır.

B. İzmirli'de Tasavvur Kelimesi

İzmirli tasavvuru, "lafza tealluk eden fil-i zihni" olarak tanımlar.¹⁷ Lafzın anlamını karşılayan zihinsel faaliyetlerin tümüne 'tasavvur' demektir. Bu sebeptendir ki o, tasavvuru çeşitli şekillerde ayrımlar yaparak inceler. Mesela üçgen tasavvuru, üçgenin demirden veya ağaçtan olmasını, büyük ve küçük olmasını içeren değildir. Hatta kenarlarının eşit olması bile önemli değildir. Üçgenin tasavvuru, üçgen olmak için zorunlu olan her şeyi içerir. Nitekim her iki kenarı, biri diğerini kesmek üzere üç düz çizgiden oluşan bir şekil tasavvuru üçgen gerçekliğini ifade ettiğinden üçgen tasavvuru olmuş olur.¹⁸

İlm-i Mantık adlı çalışmasında İzmirli, "tasavvurat veya mefhumat" şeklinde bir başlık açar ve orada: "... tasavvur, fikrin mevzu-u müteallikine itlak olunur ki tasavvurun zihinde münakkış bir sûret ve illiyeti bulunur."¹⁹ Şu hâlde ona göre tasavvur, fikrin konusuyla ilgilidir; tasavvur da onun zihinde işlenmiş bir şeklidir ve sebepliliği bulunur.

İzmirli, eserinde bazı müelliflerin tasavvur yerine kullandığı kelimelere de açıklık getirir. Mesela; "... Rabier (...) *concept* kelimesini, Boirac, Janet ve Fonsegrive, *iedee*, Rey, *notion* tabirlerini kullanır. Her üçü de tasavvur yerine kullanılsa da; *concept* ve *idea*, tasavvur, mefhum ve suret-i zihniye için, *notion da* ma'kûl ve ma'na yerine kullanılırsa daha uygun olacaktır."²⁰ der.

¹⁵ Bossuet, Fransız ilahiyatçı. Mantıkla ilgili görüşlerini 3 temelde ele alır: Tasarlamak, yargılamak, akıl yürütmek. Böylece Port- Royal mantığının temelini oluşturmuştur. (Filozof.net, 15.01.2018)

¹⁶ İzmirli, *Felsefe Dersleri*, naklen, s. 65.

¹⁷ İzmirli, *Felsefe Dersleri*, s.65, *İlm-i Mantık*, (basılmamış eseri, Süleymaniye Kütüphanesi, kayıt no: 3746, s.8.

¹⁸ İzmirli, *Felsefe Dersleri*, naklen, s. 65.

¹⁹ İzmirli, *İlm-i Mantık*, s. 8.

²⁰ İzmirli, *Felsefe Dersleri*, s. 66. dipnot.

1. İzmirli 'de Lafız (terme)²¹ ve Tasavvur İlişkisi

İzmirli 'ye göre tasavvuru ifade eden lafızların ehemmiyeti büyüktür. O, bu durumu şu şekilde açıklar:

“Mantık ilmi her ne kadar sanatı tefekkür ve mevzuu fikir ise de fikri ifade etmek için lafza ihtiyaç duyar. Bundan dolayı mantıkiyyun kelimatı ma'veneti olmaksızın mantık meydana koymaya imkân bulamamışlardır. Nitekim aded isimleri olmaksızın ilm-i hesabı ortaya koymak rıyazıyyun için mümkün değildir.”²² diyerek aslında lafız-tasavvur ilişkisinin mantık açısından önemine dikkat çekmektedir.

İzmirli 'ye göre tasavvur lafızdan, lafız da tasavvurdan bağımsız olarak incelenebilir.²³ Yani ikisini aynı başlık altında ve aynı anlamda ele almaz. O, lafız-tasavvur ilişkisini şöyle açıklar:

“..... lafızlar denilen her şeye tasavvur denilebilir. Fakat tasavvurlar denilen her şeye lafız denilemez. Bundan dolayı her şeyden önce Bossuet gibi tasavvurati, sonra bütün mantıkçılar gibi lafızları incelemeye alacağız. Burada Janet'in düzenini kabul ediyoruz.”²⁴

O, tasavvurun her tanımlama, kavrama ve lafızdan önce gerçekleşen bir süreç olduğunu belirtir. Ona göre bir şey henüz ifade edilmemişken zihinde var olabilir. Ancak lafızlar, zihindeki faaliyetin dışı vurumu, dille ifadesidir. Bu sebepten tasavvur, kavram veya lafzın bir bakıma tanımını içerecek şekilde özellikler barındırdığını belirtebiliriz. Mesela 'sarı' kelimesi renk itibariyle; "baba" kelimesi sahiplik itibariyle tasavvur edilir.

Tasavvur (=concept of idea) ancak bir lafız veya bir isim ile ifade olunmak suretiyle mantıken var olabilir. Yani her şeyden önce “min haysu huve huve” (o, o olması bakımından odur=özdeşlik ilkesi) anlamsız olan birtakım unsurların birleşimi ve bir tasavvura da katılımı sayesinde bu tasavvur ortaya çıkarılır ve bir lafız ile ifade olunur. Bu lafız ile tasavvurun var olduğunu biliyoruz.²⁵

İzmirli 'nin tasavvur ve lafızlar arasındaki ilişkiye dikkat çekmek için lafızlar ve türleri hakkında verdiği bilgilere kısaca değinilecektir:

²¹ İzmirli bu kelimenin karşılığını Fransızca olarak verdiğiinden -terme=terim- aynı şekilde alındı.

²² İzmirli, *Felsefe Dersleri*, s. 73.

²³ İzmirli, *Felsefe Dersleri*, s. 65.

²⁴ İzmirli, *Felsefe Dersleri*, s. 66.

²⁵ İzmirli, *Felsefe Dersleri*, s. 66.

"a) Lafız ya menfi veya müsbet olur. Lafz-ı müsbet (pozitif), tasdik olunan lafızdır. Mesela; fazilet, ilim lafızları gibi. Lafz-ı menfi (negatif), inkâr olunan lafızdır; tam olmayan, cesur olmayan gibi lafızlardır.²⁶

b) Lafız ya müfred (tekil) ya da mürekkebe (çoğul) olur. Müfred, bir lafza döner. Ağaç, at, insan lafızları gibi. Mürekkebe (birleşmiş) birçok lafızdır ki mecburen aynı şeyi açıklar. Mesela; "O, Osmanlı padişahıdır ki İstanbul'u 1453'te fethetmiştir." sözleri topluca Fatih Sultan Mehmed'i gösterir.²⁷

c) Lafız ya şahsi veya cüz'i veya külli olur.²⁸

d) Lafız ya müşahhas (somut) veya mücerred (soyut) olur. Lafz-ı müşahhas mahkûmun aleyhleri ile veya küllileriyle birleşik olan lafızdır. Mesela; âlim, fazıl, insan-ı nâtik lafzı müşahhas, ilim, fazilet, insan, nutuk lafz-ı mücerredir.²⁹

Genellikle elfaz-ı mücerred sıfatlardan veya fiillerden müteşekkil olur (oluşur)."³⁰

2. İzmirli'ye Göre Tasavvur ve Tasavvurun Diğer Bazı Eşanlamlı Kabul Edilen Kelimelerden Farkı

a. İmaj³¹ (Mahsusa): Tasavvur ile imaj arasında fark vardır. Tasavvur; soyutlama, genelleme, düzenleme gibi zihnin eylemlerinin sonucudur ki, zihnin eylemleri çeşitli unsurları ayırt edip hiç olmazsa mümkün bir konuya bağlar. Nitekim her iki kenar, bir diğerinden ayırt edilmek suretiyle oluşan üç düz çizgiden oluşmuş bir şekil, "üçgen" tasavvurudur.³²

b. Hayal (Sûret-i mahsusa): Hayal, unsurları ayırıp bir konuyla ilişkilendiren aklın (zihnin) faaliyetlerinin bir sonucu değildir. Belki bir ön duyumlamanın sade bir tasviridir. Üçgenin hayal edilmesi gibi.³³

Tasavvur, duyuşsal idrak olunamayan şeylerde de bulunabilir. Çünkü kişi bu işleri de tasavvur eder: Ruh ve Cenab-ı Hak tasavvurları gibi. Hayal, duyumlabilirliğe özgüdür. Tasavvur, mantığın bir bölümüdür. Hayal, mantık

²⁶ İzmirli, *Felsefe Dersleri*, s. 74.

²⁷ İzmirli, *Felsefe Dersleri*, s. 74.

²⁸ İzmirli, *Felsefe Dersleri*, s. 74.

²⁹ İzmirli, *Felsefe Dersleri*, s. 75.

³⁰ İzmirli, *Felsefe Dersleri*, s. 75.

³¹ İzmirli "mahsusa" kelimesini İngilizce "image" kelimesiyle belirttiği için -her ne kadar Türkçe'ye "görüntü" şeklinde çevirisi yapılıyor olsa da- Türkçe'de kullanımda olan "imaj" kelimesiyle ifade edilmiştir.

³² İzmirli, *Felsefe Dersleri*, s. 66.

³³ İzmirli, *Felsefe Dersleri*, s. 67.

üstüdür.³⁴ Gazali de hayalden bahsederken önceden duyularla algılanmış şeylerin suretinin hayalde kaldığını belirtir. Görülen bir şeyin sureti göz kapağımızı kapattığımız anda hayalimize yerleşir.³⁵

Görüldüğü gibi, tasavvur kelimesi oldukça farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bu aşamadan sonra daha da net anlaşılması açısından İzmirli'nin tasavvuru kısımlara ayırmasını ve işleyişine kısaca değinelim.

3. İzmirli' de Tasavvurun Kısımları

İzmirli tasavvuru şöyle sınıflandırmaktadır:

1 - *Tasavvur ya hariçtedir ya da arazdır.* Cismi olan şeylerin tasavvuru hariçte de olur. Sıcaklığı veya katılığı belirten tasavvur ise arazdır.

2 - *Tasavvur ya basit veya bileşik olur.* Varlığın birliği, zaman tasavvuru, basit tasavvur; insanı, cismi tasavvur, bileşik tasavvur olur.

3 - *Tasavvur ya tekil veya tikel veya tümel olur.* Şahsi tasavvur, yegâne konunun, yegâne bir olayın tasavvurudur. Ay'ın tasavvuru, Descartes tasavvuru, İbn-i Rüşd tasavvuru, Balkan Savaşı tasavvuru gibi. Tikel tasavvuru; sınırı olmayan konuların veya olayların bir kısmını içeren tasavvurdur. Tikel tasavvurunda uzunluğun bir kısmına sahip olunur ve başka bir ifadeyle bazı kısımlar kastedilir: Bazı yıldızlar, bazı insanlar, bazı kâtipler gibi. Tümel tasavvuru; sınırı olmayan konu veya olayların tamamına sahip olan tasavvurdur. Tümel tasavvurda tüm uzunluğa sahip olunur. Tüm parçalar kastedilir. Her insan, her mektep, her şehir tasavvurları gibi. Bu üçüncü biçim şöyle de kısımlara ayrılabilir; tasavvur ya özel veya genel olur. Özel tasavvur, tekil tasavvur gibidir. Genel tasavvur, tümel ve hem tikel tasavvuruna sahip olacağından "zihin dışı konular veya olaylara uygulanabilen bir tasavvurdur" diye tarif olunmalıdır. İnsan, şehir, Kant, İbni Sina tasavvurları tekil tasavvurdur.

4 - *Tasavvurlar ya açık ve seçik olur veya belirsiz ve karmaşık olurlar.* Fransız filozofu Descartes' ten itibaren tasavvuratın açık ve seçikliği, yakini olması, kastedilen şeyin doğrulayanı olmasını ifade etmiştir. Yani bir ifadenin gerçekliğini sağlayan tasavvurun, belirsizliğinin ortadan kaldırılmış olması gerekmektedir. Bundan dolayı tasavvurun açık ve seçik olmasının önemi artmıştır.

³⁴ İzmirli, *Felsefe Dersleri*, s. 67.

³⁵ İbrahim Çapak, *Kavramlar Mantığı*, (edt. İsmail Köz, Ali Çetin), Mantık El Kitabı, Grafiker Yay., Ankara, 2016, s. 78.

5 - *Tasavvur ya sadık (doğru hak) veya kâzib (yanlış, batıl) olur. Zıddını içermeyen tasavvura sadık, zıddını içeren tasavvur da kâzib olur.*³⁶

Sonuç

İzmirli, tasavvur kavramını, sadece zihinsel faaliyetlerle sınırlı olarak ifade etmiştir. Bu sebeple; bir şeyin tasavvuru, o şeyin zihindeki sureti, şeklindedir. Lafız, imaj, hayal gibi kavramların yerine kullanılamaz. Lafızlar denilen her şeye tasavvur denilebilir. Fakat tasavvurlar denilen her şeye lafız denilemez. Tasavvur, imajdan da farklıdır. Tasavvur zihinsel faaliyet içerir ve kendine göre bir düzen içerisinde ilerler. İmajda bunlar yoktur. Hayal ise belki bir ön duyumlamanın sade bir tasviridir. Yine bu açıdan tasavvurla aynı anlamda kullanılamaz.

İzmirli'ye göre tasavvur, çeşitli şekillerde olur: Tasavvur ya karşılığı hariçtedir ya da arazdır. Yine tasavvur, basit veya bileşiktir. Tekil veya tikel veya tümeldir. Veya tasavvur açık ve seçik olur. Veya belirsiz ve karmaşıktır. Ya da sadık (doğru, hak) veya kâzib (yanlış, batıl) olur.

İzmirli, tasavvur, aslında bilgi ve ilimler açısından oldukça önemli bir yer taşıdığını belirtir. Çünkü bilim, tasavvuru doğru ve sağlam yapılan bir bilgi birikimi sayesinde ilerleyebilecektir. Dolayısıyla tasavvurun anlamını da tam olarak anlamak gerekecektir. İzmirli de bunun çabasına girişmiş ve birçok açıdan konuyu değerlendirmiştir.

Kaynakça

Ali b. Ömer Kâtibî, *El-Risâletü's-Şemsiyye fi'l-kava'idi'l-Mantikiyye*, Thk. Muhsin Bîdarfer, 3. bsk., Kum, Menşûrat-ı Bîdarfer, 2005.

Ali Rıza Şahin, *Zeynuddin El-Keşî'nin Hadâiku'l-Hakâikadlı Eserinin Mantık Bölümünün Tasavvurat Kısımının Tahkiki, Tercümesi ve Değerlendirmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017.

Cürcani, *Tarifât*, Ter. Arif Erkan, Bahar Yay., İstanbul, 1997.

Fârâbî, *Kitâbü'l-Burhân*, çev. Ömer Türker, Ömer Mahir Alper, Ankara, 2008.

İbni Sina, *Kitabuş-Şifa, Mantığa Giriş*, çev. Ömer Türker, Litera Yay. İstanbul, 2006.

³⁶ İzmirli, *Felsefe Dersleri*, s.68-73. *İlm-i Mantık*, s.8.

İbrahim Çapak, "Kavramlar Mantığı", Ed. İsmail Köz ve Ali Çetin, *Mantık El Kitabı*, Grafiker Yay. Ankara, 2016.

İzmirli, İsmail Hakkı, *Felsefe Dersleri*, Tâbi' ve Nâşiri: Hukuk Kitapçısı, Der Saâdet: Bâb-ı Âli Ebu's-Suûd Caddesi, 1330.

İzmirli, İsmail Hakkı, *İlm-i Mantık*, (Basılmamış eseri, Süleymaniye Kütüphanesi, Kayıt no: 3746.

Köz, İsmail, Ali Çetin, *Mantık El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016.

Mahmut Kaya, "Tasavvur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 40, 2011, s. 126-127.

Necip Taylan, "Bilgi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, 1992, s. 157-161.

Özel, Aytekin, "İki Farklı Mantık: Kavramlar Mantığı ve Tasavvurlar Mantığı", *VII Mantık Çalıştayı Kitabı*, Mantık Derneği Yay. İstanbul, 2017.

Sözlük, www.arapçasözlük.gen.tr. (Erişim: 15.01.2018.)

Sözlük, <https://www.etimolojiturkce.com>, (Erişim: 14.01.2018.